

Туризм як елемент сталого розвитку сільських територій Закарпатської області

У статті розглянуто поняття “сталого розвитку” та його застосування в різних сферах. Здійснено огляд сучасного стану туризму, як напряму сталого розвитку сільських населених пунктів Закарпатської області. Визначено пріоритетні послуги сільського туризму, які забезпечують сталий розвиток регіону.

Ключові слова: *сталий розвиток, туризм, сільський туризм, сільські гірські території, садиби зеленого туризму.*

Постановка проблеми. Усунення диспропорцій в економічному розвитку регіонів країни, перехід їх до сталого розвитку є одним із пріоритетів економічної політики України. Досягти цього можна шляхом активного пошуку найбільш ефективних напрямків розвитку територій, проведення заходів формування позитивного іміджу та стимулювання прибуткових галузей економіки.

Одним із ефективних напрямків сталого розвитку території є туризм, який позитивно впливає на економіку та екологію регіонів, розширює сферу зайнятості сільського населення, забезпечує туристів екологічно чистими продуктами харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сталого розвитку сільських територій присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, роботи Ю. Зінька, Н. Кудли, М. Рутинського, М. Костриці, А. Гальчинського, А. Колота, С. Бандури, П. Саблука, В. Липчука, Г. Черевка, Л. Мельника, М. Долішнього, В. Кравціва, М. Згуровського та ін. Серед зарубіжних науковців слід відмітити праці К. Дронга, В. Котлінського, Я. Сікори, М. Лехновича та інших.

Проблематика сталого розвитку сільських територій розглядалася в багатьох проектах міжнародної технічної допомоги. Їх впровадження сприяло формуванню інформаційної мережі, підвищенню професійної кваліфікації, розробці та виданню підручників, посібників спрямованих на розробку стратегічних напрямків розвитку сталого туризму в сільській місцевості.

Метою статті є визначити сутність поняття “сталий розвиток” та специфіку його трактування у наукових колах; місце та роль туризму у забезпеченні стійкого розвитку Закарпатської області; проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій; основні складові середовища його формування.

Виклад основного матеріалу. Поняття “сталий розвиток” (sustainable development) вперше з’явилося у 70-х рр. минулого століття, обґрунтовано в 1992 р. на конференції ООН із питань навколишнього середовища і розвитку, як розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби. Якщо розглядати сталий розвиток спрощено, то його можна характеризувати як такий, за якого людина не завдає значної шкоди природним системам і вони встигають себе відновити. Тобто “сталий розвиток” – це розвиток, який розглядається не лише як підтримуваний, а й як такий, що підтримує розвиток території.

Досить часто поряд із поняттям сталий розвиток використовується поняття “стабільний”, “стійкий”, “збалансований”, “врівноважений” розвиток. Згідно з твердженням М. Згуровського, сталий розвиток – це процес розвитку держави на основі узгодження і гармонізації екологічної, соціальної та економічної складових із метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь [1].

Сьогодні “сталий розвиток” широко застосовується в різних галузях економіки, суспільства і природи. Тому є підстави стверджувати, що “сталий розвиток” є одним із напрямів розвитку сільських територій України. Разом з тим, у сільськогосподарських регіонах країни спостерігається зменшення кількості сільських населених пунктів та населення в них, суттєво знижується якість життя сільського населення, погіршується його соціальне забезпечення. Такі негативні наслідки розвитку сільських територій обумовлюються неефективним використанням природних, людських, матеріальних та інших ресурсів та порушенням рівноваги у системі “людина – природа – господарство”. Враховуючи специфіку сільських територій і проблеми сталого розвитку регіонів можна стверджувати, що сталий розвиток сільських територій передбачає ефективне використання наявного природно-ресурсного, матеріально-технічного, інтелектуально-кадрового та соціально-культурного потенціалу і в майбутньому має тенденцію до його нарощування.

У вітчизняній практиці не існує єдиної думки щодо механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. Так В. Єрмоленко стверджує, що “сталий розвиток сільських територій – це система організаційних, економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній і екологічній сферах, які відбуваються пропорційно й одночасно у кожній зі складових сільської території” [2].

Спираючись на дослідження російських науковців Т. Гоголь характеризує сталий розвиток сільських територій як рівномірне нарощування позитивних соціальних показників, зокрема життєвого рівня населення, освіти, здоров'я тощо, у повній відповідності з економічним та екологічним розвитком сільської місцевості. Вона зазначає, що сам соціально-економічний розвиток сільських територій є одночасно як об'єктивним процесом, що відображається впливом економічних, політичних, соціальних, демографічних, ресурсних та інших чинників, так і явищем, що має суб'єктивну природу, оскільки здійснюється під впливом управлінських рішень сільської, районної, обласної та загальнодержавної влади [3].

На думку М. Поленкової під “сталим розвитком сільських територій” слід розуміти такий розвиток села, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація і підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення і збільшення тривалості його життя, повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня і якості життя в сільських районах, раціональне використання і відтворення їх природно-ресурсного потенціалу [4].

Узагальнення наведених думок дає можливість стверджувати, що сталий розвиток сільських територій забезпечується виробничою, соціальною та суспільно-культурною складовими кожна з яких характеризується тенденцією до зростання (рис. 1).

Виробнича складова передбачає розвиток сільськогосподарських та несільськогосподарських видів економічної діяльності, соціальна – відтворення трудових ресурсів та підвищення якості людських ресурсів села, екологічна – збереження природних і земельних ресурсів сільських територій та підвищення ефективності їх використання, суспільно-культурна – збереження етнічної самобутності та самоідентифікації сільських територій, народних традицій, моральних та духовних цінностей. Взаємозалежність складових формує соціально-економічне середовище сталого розвитку сільських територій.

Рис. 1. Складові сталого розвитку сільських територій регіону [5]

Одним із регіонів, де переважають сільські території, є Закарпатська область. В соціально-економічному розвитку області сільські території займають особливе місце. На них проживає 63,1% постійного населення. Значна кількість сільських населених пунктів краю належать до територій з особливим статусом гірських поселень, який визначається Законом України [6]. Гірські сільські території є особливими територіями з певними обмеженнями, які зумовлені географічною ізоляцією, складністю рельєфу, кліматичних умов, вразливістю екосистем, малодоступністю і розпорошеністю населення. Сукупність цих особливостей ускладнює сталий економічний та соціальний розвиток таких територій, виробництво та збут продукції і потребує особливої політики регіонального розвитку. Відповідно до Закону України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” статус гірських в Закарпатській області мають 215 населених пунктів десяти районів області, в яких проживає 281,5 тис. осіб, що становить 22,7%.

Відсутність робочих місць, високий рівень безробіття та невисокі заробітки в сільській місцевості створюють низку ризиків пов’язаних із внутрішньо регіональними та міжрегіональними міграційними рухами. Серед трудових мігрантів переважають чоловіки, хоча частка жінок є високою. Географічний розподіл трудових мігрантів закарпатських сіл є дуже високий і охоплює країни як близького так і дальнього зарубіжжя. Основними міграційними напрямки, які зумовлені географічною близькістю, етнічними особливостями регіону

та історичними зв'язками є Чеська Республіка, Угорщина, Словаччина. Рівень орієнтації на країни СНД (у першу чергу, Російську Федерацію) є також високим. Сфери прикладання праці трудових мігрантів є різними – будівельні роботи, сільське та лісове господарство, сфера послуг, розваг. Досвід і навички здобуті за кордоном та зароблені кошти, як початковий капітал, є однією з умов організації власного приватного бізнесу, в тому числі, туристичного. В регіоні практично кожний сільський населений пункт, а особливо гірський, є придатним для розвитку туризму.

Сільські населені пункти, а особливо села, розміщені в гірських районах, багаті на історичні та культурні пам'ятки, які приваблюють туристів і сприяють розбудові туристично-рекреаційної інфраструктури, створюючи робочі місця. Традиційна культура сільських поселень найкраще збереглася у периферійних селах Міжгірського, Рахівського, Великоберезнянського та Перечинського районів. Популяризації сільської культури сприяє діяльність сільських клубів, які пропагують розвиток фольклору та ремесел, традиційне проведення фестивалів та свят.

Історичні пам'ятки сіл представлені дерев'яними церквами, дзвіницями та каплицями внесеними до Державного реєстру культурної спадщини, Державного реєстру національного культурного надбання та Списку Світової спадщини ЮНЕСКО і є важливими об'єктами туристичних мандрівок. На території Закарпатської області розташовано 106 пам'яток дерев'яної архітектури, більшість з яких знаходиться в гірських селах Великоберезнянського, Міжгірського, Воловецького, Рахівського та Хустського районів. Відомими такими пам'ятками є села: Гукливе, Данилово, Колочава, Негровець, Новоселиця, Тишів, Сокирниця, Ужок, Черногорова, Ясеня, та ін., у яких поряд із сучасною забудовою збереглася традиційна дерев'яна житлова та господарська забудова.

Сільські населені пункти області зберегли меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами. Вони разом із збереженими народними традиціями, пам'ятками фольклору, народними релігійними традиціями є включеними до туристичних маршрутів, сприяють розвитку туристичної інфраструктури території та сталому розвитку гірських сіл Закарпатської області.

Важливим елементом забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в сільській місцевості є туристична інфраструктура, яка є базовою умовою розвитку туризму. Туристична інфраструктура охоплює транспортне сполучення та зв'язок, заклади проживання,

харчування, торгівлі, комунального та побутового обслуговування. Належний їй розвиток забезпечує потоки туристів, відпочиваючих та екскурсантів, цим самим створює умови для забезпечення сталого розвитку території.

Соціальний стан інфраструктури сільських територій області характеризує транспортна доступність сіл та розвиток об'єктів обслуговування населення і туристів. Ця сфера є слабо розвинутою, особливо в периферійних селах та селах гірських районів. Транспортна доступність їх є невисокою, хоча ситуація покращується з розвитком приватних транспортних перевезень. Головним транспортним засобом для більшості сіл області залишається автотранспорт. Села розташовані вздовж залізниць характеризуються вищою транспортною доступністю.

Інфраструктура та благоустрій сіл Закарпатської області, а особливо гірських, не завжди здатні забезпечити сталий розвиток, в тому числі й туризму. Особливо це стосується сфери послуг і побутового обслуговування. Дещо кращим є забезпечення торгівельними закладами, закладами харчування та проживання. На перших порах прийом і обслуговування відпочиваючих відбувався на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з надходженням коштів від цієї діяльності ті, хто нею займається, починають вкладати кошти у поліпшення комунального облаштування житла, вулиць.

Благоустрій сіл не завжди здатний забезпечити потреби навіть місцевих жителів і не сприяє сталому розвитку сільських територій та розвитку туризму в них. Це стосується покриття доріг, освітлення вулиць, водопостачання та водовідведення, вивезення сміття. Кращий благоустрій є у селах із розвинутою рекреаційною інфраструктурою, туристичними базами, агро оселями та міні-готелями, а також у селах, де дії сільської громади є більш згуртованими і спрямованими на забезпечення сталого розвитку території і туризму (наприклад, с. Колочава, с. Пилипець Міжгірського району). Загалом стан інфраструктури сіл не задовольняє зростаючі потреби населення у сільському туризмі і відпочинку, за винятком сіл, в яких розміщено популярні туристичні комплекси, бази відпочинку, готелі (наприклад, Воеводино, Шаян, Лумшори).

Майже в усіх селах Закарпатської області є цікаві туристично-рекреаційні ресурси, на базі яких функціонують садиби зеленого туризму. Сьогодні в краї нараховується приблизно 500 домогосподарств, які приймають туристів і надають їм відповідні послуги – проживання

в сільських приватних садибах, харчування екологічно чистими продуктами, участь у традиційній сільській праці, народних обрядах.

За даними Закарпатського туристичного інформаційного порталу та Регіонального інформаційного центру “Карпати” окремі садиби отримали знак “Зелена садиба”, який запроваджений спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, як добровільна система екологічного маркування агросадіб. Найбільша кількість садіб розташована в популярних туристичних районах, що спеціалізуються на оздоровчому, лікувальному, гірськолижному, екологічному видах туризму. В розрізі районів найбільша кількість сільських садіб зареєстровано у Берегівському, Свалявському, Рахівському, Міжгірському та Тячівському районах. З метою поширення інформації про садиби сільського зеленого туризму Закарпатської області розроблено рекламний тур, до якого включено садиби: “Квітка Горган” (с. Синевирська Поляна), “Бокораш” (с. Синевир), “Магнолія” та “Олеся” (с.мт. Межгір’я), “Затишна хата в Карпатах” (с. Ізки), “Затишний дім” та “Незабудка” (с. Верхній Студений), “Зачаровані Карпати” (с.мт. Воловець), “Гостьовий будинок» (с. Лумшори), “Вілла де Кампо” та “Воробей” (с.мт. Чинадієво), “У Лісника” (с. Івашковиця), “Будинок біля озера” (с. Іза), “Гуцульська хата” (с. Кричево), “Садиба на поляні” (с. Калини) та ін. Достатня кількість садіб із яскравим національним колоритом, який поєднує неповторність етнічної та культурної спадщини з наданням комплексу різноманітних туристичних послуг за відносно помірними цінами, створює передумови формування та розвитку в регіоні самобутнього виду туризму – сільського (зеленого) туризму.

Послуги сільського туризму забезпечують сталість розвитку Закарпатської області, знімаючи напругу у сфері зайнятості, тому що їх надають особи, які не мають відповідного фаху (є робітниками сільськогосподарських підприємств, працівниками сфери обслуговування, вчителями, лікарями), за місцем основного проживання.

Висновки. Отже, сільські території Закарпатської області мають значний туристично-рекреаційний потенціал для розвитку туризму. Передусім це стосується сіл розташованих у гірських районах, які характеризуються слабо розвинутою інфраструктурою, але мають значний культурний та історичний потенціал, збереженість природних умов і народних традицій.

Розвиток туризму в сільській місцевості Закарпатської області є одним із пріоритетних напрямків сталого розвитку, який дозволяє зберегти етнографічну самобутність краю. Його розвиток сприяє:

1) відродженню традиційної культури: народної архітектури, мистецтва, народних промислів, які поряд із природно-рекреаційними чинниками створюють привабливість відпочинку;

2) залученню жителів урбанізованих територій до пізнання народних традицій, звичаїв і обрядів;

3) репрезентації етнокультури місцевості на міжнародному рівні, шляхом залучення іноземних туристів.

Головними проблемами сталого розвитку сільських територій області є недостатньо розвинута інфраструктурна база, слабка транспортна доступність більшості гірських сіл, відсутність благоустрою для прийому туристів, екологічні проблеми, зокрема, повені і паводки, які є перешкодою для розвитку туризму і значно знижують туристично-рекреаційну цінність цих територій.

Одним із шляхів вирішення проблем сталого розвитку територій є інвестиції, які не потребують великих масштабів, однак дадуть змогу значно покращити інфраструктуру сільських територій та адаптувати її для потреб сільського туризму.

Список використаних джерел

1. Цепенда М., Лопушняк М. Просторовий аналіз економіко-географічних передумов сталого розвитку туризму в Україні / М. Цепенда, М. Лапушняк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип. 43. – Ч. 2. – С. 292-299.
2. Єрмоленко В. Особливості формування категорії “сталий розвиток сільських територій” : [Електронний ресурс] / В. Єрмоленко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_pravo/2010_156/10evm.pdf.
3. Гоголь Т. Економічний механізм сталого розвитку сільських територій : [Електронний ресурс] /Т. Гоголь. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/15.pdf.
4. Поленкова М. Сталий розвиток сільських територій у контексті проблем сільського розвитку / М. Поленкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20111222/4_polenkova.php.
5. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ird.gov.ua/publication/mon_vid2.pdf.
6. Закон України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” // Відомості Верховної Ради, 1995. – №9.

Medvid L. I., Kampov N. S. Tourism as an element of sustainable rural development of Transcarpathian region.

The article deals with the concept of “sustainable development” and its application in various fields. The survey of the current state of tourism, as the direction of sustainable development in the villages of the Transcarpathian region has been made. The priority of rural tourism services that ensure sustainable development of the region has been determined.

Key words: *sustainable development, tourism, rural tourism, rural mountain area, the lodges of eco-tourism.*

Медвидь Л. И., Кампов Н. С. Туризм как элемент устойчивого развития сельских территорий Закарпатской области.

В статье рассмотрено понятие “устойчивого развития” и его применение в различных сферах. Осуществлен обзор современного состояния туризма, как направления устойчивого развития сельских населенных пунктов Закарпатской области. Определены приоритетные направления сельского туризма, обеспечивающих устойчивое развитие региона.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, туризм, сельский туризм, сельские горные территории, усадьбы зеленого туризма.*